

Végül szólni kell arról a válaszról, melyet Sztálin elvtárs a tifliszi vasúti főműhelyek munkásainak üdvözetére adott. Sztálin elvtárs a legnagyobb emberekre, a marxizmus-leninizmus klasszikusaira jellemző szerénységgel beszél magáról és arról az útról, melyet bejárt. Büszkén vallja magát a tifliszi, majd bakui, később a leningrádi munkások és a nagy Lenin tanítványának. „*Inasból (Tiflisz) a mesterlegény rangján át (Baku) forradalmunk egyik mesterének rangjáig (Leningrád) — ez, elvtársak, az én forradalmi tanulóveim iskolája*” mondta Sztálin elvtárs.

A magyar dolgozók híven követik a világ dolgozóinak nagy vezérét, példaképüket — Sztálin elvtársat. Tanúskodik erről többek között az az érdeklődés, amellyel Sztálin elvtárs műveinek eddig magyarul megjelent köteteit fogadták s amellyel a 8. kötetet a magyar olvasók is várják.

B. GY

Arany János összes művei II.

Akadémiai Kiadó

Arany János összes művei kritikai kiadásának második kötetében Arany nagyobbterjedelmű elbeszélőkölteményei közül három mű jelent meg. *Az elveszett alkotmány*, a *Toldi* és a *Toldi estéje*. A három mű közül a *Toldi* a legismeretlebb, több mint 70 év óta iskolai olvasmány. Annál kevesebben ismerik az *Elveszett Alkotmányt*. Még a magasabb iskolát járt emberek többsége is inkább csak a hírét hallotta, a címét tudja. Pedig megérdemli a mű a fokozottabb figyelmet is, már csak azért is, mert ez volt Arany első műve, amellyel a nyilvánosság elé lépett. A mű kéziratát megküldte a Kisfaludy Társaság pályázatára Nagyszalontáról, ahol Arany ekkor még mint ismeretlen segédjegyző működött és irodalmi próbálkozásairól csak szintén verselgető barátja, Szilágyi István, a

szalontai tanító tudott. Az ő biztatására küldte fel a kéziratot Pestre. Amikor a kézirat elnyerte a Kisfaludy Társaság 25 aranyban megállapított pályadíját, a jutalom megküldése előtt levélben érdeklődtek Szalontán, lakik-e ott Arany János? Arra gyanakodtak, hogy Arany neve csak írói álnév.

AZ ELVESZETT ALKOTMÁNY

Hiába nyerte el *Az elveszett alkotmány* a pályadíjat, nem aratott nagy sikert. Vörösmarty is úgy nyilatkozott a költemény nyelvéről, hogy olyan, mintha irodalmunk vaskorában íródott volna. *Az elveszett alkotmány* igazi értékét csak Móricz Zsigmond fedezte fel, közel egy évszázaddal a mű megjelenése után, 1931-ben írt Arany-tanulmányában. Móricz mutatott rá először, hogy *Az elveszett alkotmány*, a fiatal Arany írói bátorságának tanúsága, leleplező erejű, merészhangú gúnyirat a nemesi vármegye életéről, a feudális nemesség műveletlenségéről, visszaéléséről, politikai módszereinek barbárságáról. Az a kép, amit Arany rajzol a nemesi vármegyéről *Az elveszett alkotmányban*, Eötvös regényét, *A Jalu jegyzőjét* juttatja az olvasó eszébe, jöllehet, a költemény írásakor, valószínűleg nem jutott még el Aranyhoz Eötvös regénye. A két mű egymást igazolja. Eötvös regénye a feudális megyei világ szenvedélyes vádirata, Aranyban az azonos eredetű mély megbotránkozás keserű szatirát vált ki, leleplező erejű gúnykölteményt. Nem is az olvasóközönségnek szánta eredetileg, inkább belső elégtételnek, hogy levezesse magában a megyei urak barbársága-hitványsága láttán támadt indulatait. Ezt írja önéletrajzában: „1845 nyarán a megyei élet kicsapongásai, melyek szemem előtt

Jolytak, némi szatirikus hangulatot gerjesztének bennem és megkezdém, minden előleges teru nélkül, írni az Elveszett alkotmányt. A darab eredetileg nem volt a nagy közönség elibe szánva, csak magán időöltésül kezdék abba, hogy kiöntsem hosszúságomat, mire más terem nem igen vala, nem tartozván a kiváltságos osztályhoz." Az 1845-ös bihari tisztújításra céloz Arany. Az elveszett alkotmány előterében is a tisztújítás áll. A tisztújítás előkészületeit és lefolyását a klasszikus hősköltemények fenkólt formájában mondja el a költő, hogy a klasszikus forma zengzetes pátoszában még inkább nevetségessé tegye a megyei urak primitív-ségét:

*Férfiat énekelek, ki sokat s nagy-messze rikoltott,
Sőt t e t t is valamit (kártyára kivált); ki hogy az volt
Aminek énekelem, tudniillik fér j i, mutatja
Hátramaraadt nagy kostöke, karcsú makrapipája,
Melynek szük fenekén némán gyászolja halálát
Már élvezellenül maradt legutóbbi bagója,*

A szatirai figurái a vármegyei nemesség jellemző vonásainak jelképes hordozói és megtestesítői. Erre utal nevük is: a visszafelé hátráló Rák Bende képviseli a maradiakat, a liberálisok képviselője Hamarfy. Arany élesen látja a megyei nemesség közeleti harcainak kicsinyes komédiáit, komolytalan formaságait. Háromféle párt vonul fel a megyei küzdelemben a maradi, a szabadelvű és az ingadozók pártja. A maradiak pártja a gazdag nemesek, a szabadelvűeké a lecsúszott nemesek táborá. Arany szabadelvűnek vallotta magát, de jól látja a szabadelvű nemesek haszonleső számításait is. „En magam most is szabadelvű vagyok, — írja Szilágyinak, 1845 aug. 1-én — de fájdalmasan hat rám, érezni, hogy nincs e megyében elvrokonom.” A három pártot így vonultatja fel:

*„Egyik az ősmagyarok nemadózó pártja: tapasztalt
Ősz öregek, nagybirtokosok, grófok, haditisztek,
Consiliárusok (mindhárom jajja ezeknek),
Táblabírók és szolgabírók, közbirtokosocskák,
Végre a romlatlan címerleveles rokonoknak
Szép szót megfogadó, jogokat védő sokasága.
Másik a higvelejű szóhősök zajtele pártja:
Kik miután magukat vagyonoktól m e g s z a b a d i t á k
Most s z a b a d e l v ű k n e k szerelik hánytatva nevezni,
Máskép pörkerülő prókátorok, elszabadított
Gazdai tiszték, bünkereset sujtotta uracskák,
Pusztult földesurak, kitagadt fiak, irnok öcséim,
Konyhai látogatók, hervadt rózsák fizetés
Pillangói: rövid szóval mindennemű serege
A békétlenek, szeleburdiak és fecsegőknek;
Nem kis része pedig honorációrak: tudományos
Kántorok és jegyzők s több ily kapu-unta parasztok.
E két párt közepett vala még egy ingadozó párt,
Mely mint szinehagyott posztó, kétes, ha piros, vagy
Zöld volt-é hajdan: most illeszd bármi színűhöz,
Egyformán veti arra tökélytelen árnya jakóját.”*

A szatira ott válik a legkeményebbé, ahol magáról a tisztújítás lefolyásáról számol be. Többször említi, hogy az ólmos botoknak milyen nagy szerepük van a szavazásnál. Erre céloznak a kortesek nevei is (Ólmody, Doronghy).

*Ámde a jó botokat nem kell honn hagyni, azoktól
Függ a szabad szólás most, pro et contra, megyénkben.*

Az ólmosbotok mellett az egyéb kortesfogásokra is sor kerül a tisztújítás napjain, a megvesztegetés és az itatás is fontos kellékei a megyei választásnak:

*Most a hon és hordó ügye mélyen megkeserítén
Szíveiket, lobbant kit-kit vasmarkú huragra;
S mint a sötét éjben gátat tört hengeres áruíz,
Hömpölyög el nehezes csapatuk megyeház kapujához.*

Az elveszett alkotmány jelentősége messze túl nöl egy megye leleplezésén. Az egész nemesi világ bátor kritikája, amely egyként állítja pellengérré a vagyonos, maradi nemesek táborát és a szájhósködő szabadelvűiekét, akik „*ama legszebb szót, a szabadságot*” csak szólalként használják. Ahol Rák Bende az életét mondja el, vagy az úri jogosztásról szóló rész, az egész magyar irodalom legerőteljesebb szatiráihoz tartozik:

*„Végre csináltassunk börtön palotákat. Öcséim,
Értitek ezt? palotát a parasztnak, minthogy elorzá
Ökrötökél! No ezért illő, látjátok, adózni.
Én ugyan azt tartom: nemes ember vagy soha nem lop,
Vagy nagyon óvást lop; de a börtönt mindenesetre
Van kikerülnie mód: pert folytat a tisztii ügyésszel
S minthogy könnyű Katót a táncra vezetni, bizonynyal
Megnyeri azt, vagy a pör megtéved a többi perek közt
S többször elő se kerül, vagy végre kihalhat a vádlott,
És nem bánja, ha fűvesztésre élilik is aztán.
Hogyha pedig mégis börtönbe kerül valamelyik,
Hadd rothadjon el ott, mért volt oly ostoba tolvaj.”*

A korabeli cenzura nem is engedélyezte *Az elveszett alkotmány* önálló kiadását; csak évek múlva jelenhetett meg egy gyűjteményes kiadványban, megcsontva.

TOLDI

A Kisfaludy Társaság ugyanazon az ülésen, melyen *Az elveszett alkotmány*-nak ítélte a pályadíjat, új pályázatot hirdetett: „*Késziltessék költői beszély, versben, melynek hőse valamely, a nép ajkain élő történelmi személy, péld. Mátyás király, Toldi Miklós, Kádár vitéz stb. Forma és szellem népies legyen.*”

Erre a pályázatra írta meg Arany a Toldi című híres elbeszélő költeményét. Szűkebb hazájában, Nagyszalontán még éltek a mondák, a helyi hagyományok a csodálatos erejű Toldi Miklósról, és még gyerekfejjel olvasta Toldi históriáját, ami arról szólt, hogyan küzdötte fel magát Toldi a paraszti sorból Nagy Lajos király első vitéze közé. Arany a pályázat hírére újra elővette a XVI. századi história-író, Ilosvai Selymes Péter Toldiról szóló verses krónikáját és neki kezdett a 12 énekes nagy elbeszélő költemény megírásához. Nagy gondot fordított a történelmi hűségre, gondosan kihámozta és jórészt beolvasztotta művébe Ilosvai krónikájának adatait, de az új *Toldi*-ban, Arany művében nyoma sincs már Ilosvai nehézkes elbeszélő módjának, sokszor nem éppen költői verselésének.

Arany örökéletű művet alkotott a Toldi-mondából. A népmesék mindenki számára érthető, gazdag szép nyelvén mondja el Toldi történetét, miként sinylődött a paraszti sorban, „*rókalelkű bátyja*” gonoszsága miatt, amíg az a király fényes udvarában forgolódott. Toldi Miklós voltaképpen nemesi származású, Arany így olvasta a történeti forrásokban, meg Ilosvainál, de az eredeti históriát úgy alakította, hogy Toldi sorsa a kisémmizett, földettűró paraszt sorsát példázza. És ahogy győzelemre viszi a költemény végén Toldi útját, a nép ereje, tehetsége és legyőzhetetlensége mellett tesz hitet. A *Toldi* mondanivalójának jelentőségét megsokszorozza az a tény, hogy a 48-as forradalom előestéjén jelent meg.

A költemény egész mondanivalója, nyelvezete, szemléletmódja, a népi realizmus, a népi költészet második nagy diadalát jelentette Petőfi *János vitéze* után. A *Toldi* igazi jelentőségét, hogy újdonságát Petőfi értékelte a legteljesebben. Elragadtatott hangú verssel és levéllel üdvözli érte Aranyt:

*Toldi írójához elküldöm lelkemet
Meleg kézfogásra, forró ölelésre!...
Olvastam, költőtárs, olvastam művedet,
S nagy az én szívemnek ő gyönyörűsége.*

A *Toldi* nyomán indul meg kettejük levelezése és a levelezésnek nyomán szoros barátság fejlődik ki köztük. Petőfi sajtó programjának, a népköltészettről vallott elveinek igazolását találta Arany *Toldi*-jában és már az első levélben ilyen problé-

mát vet fel: „Hiába, a népköltészet az igazi költészet. Legyünk rajta, hogy ezt tegyük uralkodóvá! Ha a nép uralkodni fog a költészetben, közel áll ahhoz, hogy a politikában is uralkodjék, s ez a század földadata, ezt kivívni célja minden nemes kebelnek, ki megsokalta már látni, mint martírkodnak milliók, hogy egy pár ezren henyélhessenek és élvezzenek.” Arany a hat évvel fiatalabb Petőfiben nemcsak barátot, hanem eszméinek, törekvéseinek példaképét, útmutatóját kapja, aki nemcsak Arany érvényesülésének útját egyengeti, hanem egész költői fejlődésére döntő hatással van. Arany elképzelései költészetéről és politikáról lényegében azonosak Petőfi programjával, de Petőfi az erősebb, a céltudatosabb, kettejük közül Petőfi a következetes forradalmár. A *Toldi*-ról már közvetlenül megjelenése után sokan valóságos rajongással nyilatkoztak, gyakran emlegetik Eötvös József mondását, hogy a *Toldi*-ért mindent odaadna, amit életében írt és irni fog, több kortárs-író tanulmányban elemezte a *Toldi* értékeit, de talán minden elemzésnél többet mond Petőfi egy odavetett megjegyzése egyik Aranyhoz írt levelében: „Mikor *Toldi* alszik s szájából a nyál foly, ezért sokan le fognak léged köpni, de én megcsókollak.” Petőfi tisztán látta, hogy a népi szemléletű valóságábrázolás remeke a *Toldi*. Petőfi barátságához Arany mindvégig hű maradt, és Petőfi tragikus pusztulása után évtizedek múltán is vissza-visszatér egy-egy versben, vagy visszaemlékezésben Petőfihez, és ez a hűség egyben a 48-as forradalom eszméihez való hűséget is jelentette.

TOLDI ESTÉJE

Arany még a *Toldi* megjelenése előtt azt írta Petőfinek: „Egy *Toldi*-t akarok még írni, *Toldi* estéjét.” Ilosvay elsősorban *Toldi* ifjúkoráról és öregségéről beszél bővebben. Arany a *Toldi* estéjében szintén Hosvaiból kiindulva *Toldi* öregkorát írja meg:

*Öszbe csavarodott a természet feje,
Dérré vált a harmat, hull a fák levele,
Rövidebb, rövidebb lesz a napnak útja,
És hosszukat alszik rá, midőn megfutja.
Megpihen legszélén az égi határnak
S int az öregeknek: „benneteket várlak!”
Megrezdül a feje sok öregnek erre:
Egymásután mégis mennek a nyughelyre.*

Ez a költemény első versszaka és ez a versszak az egész *Toldi* estéje hangulatát is kifejezi, ezt a hangot folytatja és vezeti tovább Arany. Az ősz *Toldi* már a sírját ássa, nagyfalusi magányában, ahová a királlyal való összeütközése után vonul vissza, amikor hírnök jön érte, hogy a félelmetes olasz bajnoktól védje meg kardjával az ország becsületét. *Toldi* legyőzi az olaszt, a király visszafogadja udvarába, de *Toldi* nem tud megbarátkozni az udvar új erkölcsével, az olasz földről hozott új szokásokkal. A királyt újra magára haragítja, és hiába békül ki vele a király, *Toldi* már a halálán van. A költemény végső tanulsága az, hogy a paraszti erkölcsű *Toldi* nem tud gyökeret verni a lovagi világban, mindvégig idegen marad a fényes leventék, a király fényében sütkérező urak körében. 1848 izgalmas napjaiban írta Arany a *Toldi* estéjét, a mű még kivívta Petőfi tetszését.

Arany összes műveinek új sorozata évtizedek óta váratott magára. Az új kiadás elsősorban tudományos igényű kiadvány. A műveket gazdag jegyzetanyag kíséri. Egyedül a *Toldi*-ról 24 lap sűrűn szedett jegyzetet találunk. A jegyzetekből megismerkedünk a művek egész történetével, keletkezésük adataival. A *Toldi*-val kapcsolatban például megtalálhatjuk a legfontosabb *Toldi*-tanulmányok jegyzékét és ismertetését, a *Toldi*-fordítások és zenei feldolgozások adatait. A jegyzet legértékesebb része a szövegváltozatokat mutatja be. A legkisebb szövegeltéréseket is nyomonkísérheti a figyelmes olvasó. Az új Arany-sorozat kötetei minden eddigi Arany-kiadványnál teljesebb mértékben segítik elő Arany műveinek minél tökéletesebb megismerését és megértését. A nagy gonddal készült kiadvány szép példája annak, hogy klasszikus kultúránk értékei dolgozó népünk legdrágább kincseihez tartoznak.

VARGHA KÁLMÁN